

Kåre Hansen presenterer eit vell av ny informasjon om Petter Dass, men ar Systematisk feillesi

anmeldelse

Av Ronny Spaans

«Dangerous drugs. The self-presentation of the merchant-poet Jan Six van Chandelier (1620-1695)» ut på Amsterdam University Press.

■ Spaans er brønnovværing, men mor hans er fra Solværøyen. Alt som barn lærte han mykje om fiske og natur i «Nordlands Trompet» av morfar sin, Klifford Oliver Grønning.

► Kåre Hansen: Petter Dass – Guds Øyesteen, I-II. Eige forlag, 2018

I vinter skjedde det eit storhende i forskinga på Petter Dass: Kåre Hansen, lærar og historikar i Sandnessjøen, gav ut dobbeltverket Petter Dass – Guds Øyesteen. Den første delen er ein utvida versjon av biografien hans om Petter Dass som kom ut i 2006, og den andre delen handlar om resepsjons-historia til diktaren – det vil seia synet på diktaren etter bortgangen hans. Som Hansen skriv i føreordet, prøver boka «å gi et mer nyansert bilde» av Dass' liv og diktning ved å «rokke ved etablerte sannheter» om diktaren. Det er særleg «sanningar» knytte til den Petter Dass som vart skapt i kjølvatnet av nasjonsbygging og lokalpatriotisme Hansen er ute etter. I 1970-åra heitte det at Dass diktta «makt til folket». Hansen meiner derimot at Dass framførde eit «budskap om underdanighet», samtidig som Dass gjorde seg skuldig i bedrag, undertrykking, forfalsking og meir til.

Det er eit imponerande arbeid, om lag 800 sider med nesten 2500 fotnotar til saman. I ein fotnote heiter det: «Undertegnede har som dokumentasjon gjennomgått alle tingbøkene for Helgeland for tiden 1691–1800. Det utgjør over 20.000 sider» (I, s. 331). Ein må bøye seg for ein slik kraftpres-tasjon. Historikar Øystein Rian er ein av få som har ytra seg om verket. Det gjorde han i Helgelands Blad, 2. januar i år. Rian legg for det første vekt på den fantastiske kjeldebruken hos Hansen. Her har akademikarar mykje å lære: På universiteta dominerer teoriane, medan primærkjeldene, altså grundig arbeid med kjelder frå arkiv og magasin, blir neglisjerte.

For det andre kallar Øystein Rian Hansen ein «ikonoklast – en bille-stormer som utfordrer og angriper tra-disjonelle forestillinger». Denne mer-kerlappen meiner eg viser både styrken og veikskapen med Hansens verk. Hansen avslører sider som forskarar på Petter Dass medvite har underkommuni-nert, som den havesjuke kjøpmannen og godseigaren Dass – truleg ein av

Noregs rikaste prestar i si samtid – og den manipulerande presten som hindra bygging av kyrkje i Rana.

Men til liks med biletstormaren, slik vi kjenner han frå periodar med konflikt og opprør, er Hansens penn somtid styrd av sinne og sjølvrettferd. Hansen fylgjer det eg vil kalle ein «emosjonell» metode – det er ein metode tufta på kjensler og patos. Om Hansen hevdar han baserer seg på fakta, så er forteljinga hans også merkt av sterke empatiar og antipatiar. I Petter Dass – Guds Øyesteen finn vi kapittel som er eksemplariske i kjeldekritikk og -gransking, attmed kapittel merkte av subjektiv ranglesing og feilinforma-sjon. Denne emosjonelle og ikonoklas-tiske metoden gjer at verket må lesast på ein spesiell måte. Det vil eg koma tilbake til sist i denne bokmeldinga.

Før det vil eg ta føre meg ei rekke punkt i verket som eg meiner er villeiande. Av plassomsyn blir det berre eit utval, men likevel: Dei utvalde punkta vedkjem dei mest sentrale argumen-ta til Hansen. Hansen avslører «usannheter» i forskinga på Petter Dass, men fører inn nye «usannheter».

Petter Dass var ikkje utdatert

Den fyrste usanninga Hansen fører inn, gjeld det geosentriske verdsbiletet, også kalla det ptolemeiske systemet – eit verdsbilete der jorda blir rekna som det urenklelege midtpunktet i universet. I Petter Dass' tid steig eit nytt verds-bilete fram: det heliosentriske, der sola er sentrumet som planetane, omgjevne av månane sine, sirklar omkring. Denne oppdaginga kan takkast astronomen Nikolaus Kopernikus (1473–1543). Kåre Hansen påstår at Petter Dass var i utakt med samtida si, at han heldt fast ved verdsbiletet med jorda i sentrum, for dette verdssynet var i samsvar med Bibelen, til dømes Josva 10,13, der det heiter at sola og månen stod stille på himmelen ein heil dag. Av passasjar i Katekismesangene går det fram at Dass heldt jorda for å vera midtpunktet i universet.

På side 89 i band II av Hansens verk er det attgjeve eit nederlandsk målar-stykke frå 1671. Det viser den hollandske matematikaren Barend van Lin (1641–1705) i studerkammeret sitt. Til venstre for seg har han eit såkalla tellurium, eit instrument som viser banene til planetane, til høgre har han Bibelen oppslegen på det nemnde Josva 10,13. Barend van Lin peikar på telluri-um og har ryggen delvis vend mot Bibelen. Det tolkar Hansen som at vit-skapsmannen viser distanse til Bibelens lærdom. Hansen konkluderer: «På en overbevisende måte har maleren fått fram hvor meningsløst det egentlig var å bruke Bibelen for å forklare naturvitenskapelige metoder.»

Eg har studert nederlandsk 1600-talskultur i tjue år og er forundra over denne påstanden. At ein vitaksman demonstrativt skulle stelle ryggen til Bibelen og la seg måle i ei slik stilling, er heilt usannsynleg. Kvar har Hansen denne tolkinga frå? Han gjev ikkje opp noka kjelde, så truleg har han soge henne or eige bryst. I så fall er han heilt åleine om påstanden. Dette målarstykket

ket er analysert av nederlandske kunst-historikarar, og dei seier Barend van Lin peikar på telluriet for nettopp å vise at det er mogeleg å atterskapa sol- og måneformasjonen i Josva 10,13 ved hjelp av moderne vitskap (Bergvelt & Kistemaker, s. 402).

Det er typisk for humanistisk vitskap i renessansen: Her galdt mottoet til Ole Brumm: ikkje anten–eller, men både–og!

Dessutan vart ikkje teoriane til Kopernikus rekna som ei «nyopp-daging». Ideen om sola som sentrum i universitet var presentert av greske filosofer alt i antikken. Kopernikus galdt som ein typisk humanist, ein av mange lærde som bles støvet av gamle idear og lanserte dei på nytt.

I Nederland, på mange vis det vit-skapslege sentrum i det tidlegmoderne Europa, forma tilhengjarar av Kopernikus aldri noko herredøme på 1600-talet. Når Kåre Hansen hevdar at det heliosentriske verdsbiletet «var akseptert som den endelige sannhet av så godt som alle vitenskapsmenn i Blaeus levitet» (I, s. 52), er det skivebom. Nederlandiske vitskapshistorikarar fortel ei heilt anna historie, mellom anna om kartografen Joan Blaeu, som

Hansen viser til her. I siste halvdelen av 1600-talet fekk det som heiter nyskola-stikken vind i segla hos ortodoks-protestantiske lærde, og dei dominerte ved universitetet i Utrecht. Her var Aristoteles, ikkje Kopernikus og Descartes, ideale. Eg skal gje eit talande døme: I 1699 vart Johannes Leusden doktor i filosofi i Utrecht på ei nesten heilt ut aristotelisk avhandling, *De mundo*. Fyrst i den aller siste paragrafen kjem han inn på spørsmålet om verdssystemet. «Vi mislikar det ptolemeiske systemet, sidan det ikkje er i samsvar med naturen, og også det kopernikanske og kartesiske systemet, fordi dei er mot-sagde av Skrifta (...). Vi føretrekker det tychoniske systemet over dei andre, sidan det bergar fenomena i like stor grad som det kopernikanske (ifylge motstandarane våre) og er i tråd med både Den heilage skifta og fornufta» (Vermij, s. 179).

Dette standpunktet, som inneber ein mellomposisjon, er typisk for 1600-talet og byrjinga av 1700-talet. Det tychoniske systemet viser til systemet til den danske astronomen Tycho Brahe (1546–1601), den såkalla geo-heilosentriske modellen, der både sola og jorda formar midtpunkt i universet.